

ОЧИЛМАГАН ЖИНОЯТЛАРНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШ БЎЙИЧА ТЕРГОВЧИ ВА СУРИШТИРУВЧИ ФАОЛИЯТИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ

Саттаров Мансур Абдугафурович

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8228998>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 31-July 2023 yil
Ma'qullandi: 05-August 2023 yil
Nashr qilindi: 09-August 2023 yil

KEY WORDS

Терговчи, жиноий иш,
жиноят, айбланувчи, гувоҳ,
жабрланувчи.

ABSTRACT

Ушбу мақолада тўхтатилган жиноят ишлари юзасидан асосий фаолияти кўриб чиқилган. Шунингдек, очилмай қолган жиноятларни очиш йўллари, услублари юзасидан фикр юритилиб, таҳлиллар асосида хулосалар чиқарилган.

Ваколатли органларнинг тўхтатиб қўйилган жиноят иши бўйича фаолияти аниқ вазифаларни бажариш усуллари ва кўлами ўзгарганлиги сабабли дастлабки тергов ва суриштирувдан тубдан фарқ қилади. Асосий вазифа айбланувчи сифатида келтирилиши лозим бўлган шахсни аниқлашдан иборат, чунки айбланувчи сифатида келтирилиши лозим бўлган шахс аниқланмаганлиги сабабли жиноят иши тўхтатилади.

Жиноят содир этилганлиги тўғрисида маълумот бўлмаган тақдирда иш юритиш тўхтатилгандан кейин терговчи ишининг асосий йўналишлари куйидагилардан иборат:

- 1) барча турдаги эҳтимолларни синчковлик билан текшириш, масалан, жабрланувчиларнинг ўзлари томонидан жиноят содир этиш эҳтимоли;
- 2) иш бўйича дастлабки тергов тўхтатилгандан сўнг илгари шу каби жиноятларни содир этган шахс ёки шунга ўхшаш жиноятни содир этган шахс томонидан жиноят содир этиш имкониятини текшириш;
- 3) ғайриижтимоий турмуш тарзини олиб борадиган шахслар томонидан жиноят содир этиш имкониятини текшириш.¹

Чунки жиноят содир этаётганда жиноятчи ўз шахсини номаълум сақлашга ҳаракат қилади ва бунинг учун тайёргарлик босқичида ҳам чора кўради, шунга қарамай, у барча ҳолатларни ҳисобга олмайди. Шунинг учун тайёргарлик, жиноий ниятни амалга оширишга қаратилган ҳаракатлар, жиноятдан кейинги хатти-ҳаракатлар бошқалар учун жуда аниқ бўлиши мумкин. Тўхтатилган жиноят иши материалларини таҳлил қилиш жараёнида терговчининг гувоҳлар, гувоҳлар ва жиноятчининг ўзини аниқлаш бўйича фаолияти давом эттирилиши керак.

Бундай ҳолда, Э.И.Бордиловскийнинг шахслар орасида бундай шахсларни топиш эҳтимоли юқори деган позициясига қўшилиш керак:

¹ Антипов В.Е. Планирование расследования нераскрытых преступлений: учеб.пособие / В. Е. Антипов. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – С.144.

- 1) жабрланувчилар билан (шахсга қарши жиноятлар учун) турли хил муносабатларда бўлган, масалан, уларнинг танишлари, ҳамкасблари, қариндошлари, бирга яшовчилари, синфдошлари ва бошқалар. Улар билан қонунга хилоф жиноят содир этилишидан олдин. уларга қарши ҳаракат қилиш, аниқ шахслар томонидан ҳар қандай зарар этказилиши мумкинлиги ҳақидаги кўрқувлари, шубҳалари билан ўртоқлашиш;
- 2) жиноят содир бўлган жой билан боғлиқ ҳар қандай шаклда: яшовчи ёки ишлаётган, яъни жиноят содир этилган даврда у ерда бўлган, бўш вақтини қилмиш содир этилган жойдан унчалик узоқ бўлмаган жойда ўтказган шахслар (қариндошлари, қўшнилари). жабрланганлар, қоровуллар, хизмат транспорти ҳайдовчилари ва бошқалар);
- 3) жиноятга тайёргарлик кўриш пайтида ва жиноят содир этилгандан кейин жиноятчилар билан алоқада бўлганлар; жиноят қуролларини кўрган ёки уларни тайёрлашда иштирок этган; жиноятчиларни ташиш (такси ҳайдовчилари, автобус ҳайдовчилари ва бошқалар); жиноятчилар мурожаат қилганда ҳар қандай операцияларни амалга оширган банклар, почта бўлимлари ходимлари; меҳмонхона менежерлари, официантлар ва бошқалар; жиноятчилардан жиноий йўл билан олинган ашёлар ва буюмларни сотиб олган фуқаролар;
- 4) жиноятчини жиноят содир этилган жойда ёки унга яқинлашиш ёки тарк этиш йўлида содир этилган жиноят билан боғлиқ ҳар қандай нарса ва нарсалар билан бевосита кўрган ва шунга ўхшаш тарзда содир бўлган ҳар қандай ҳодиса ёки ҳодисани сезган бўлса.²

Шундай қилиб, жиноят иши материалларини таҳлил қилишнинг энг муҳим мақсадларидан бири жиноятчининг шахси тўғрисидаги маълумотларни ажратиш ва баҳолашдир.

Қоидага кўра, ушбу тоифадаги ҳолларда жиноятчининг шахсини тўғридан-тўғри кўрсатувчи белгилар мавжуд эмас. Шу билан бирга, далиллар мавжуд бўлиб, улардан фойдаланиш кейинчалик жиноят содир этган шахсни аниқлаш имконини беради (бармоқ излари, оёқ излари, ташқи белгиларнинг тавсифи ва бошқалар). Табиийки, тўпланган далилларни бундай ўрганиш жиноят ишини тергов қилиш жараёнида, айбланувчи сифатида айбланаётган шахсининг шахси аниқланмаганлиги сабабли дастлабки терговни тўхтатиб туриш тўғрисида қарор қабул қилинишидан олдин ҳам амалга оширилган.

Терговчи нафақат тўхтатилган жиноят иши материалларини, балки бошқа жиноят ишларининг материалларини, шу каби фактлар бўйича ташлаб қўйилган материалларни, тезкор-қидирув ҳужжатларида мавжуд бўлган тезкор қидирув маълумотларини ҳам ўрганиши шарт. Шу билан бирга, терговчи ўз ҳудудида содир этилган шунга ўхшаш жиноятлар билан чекланмаслиги керак, яъни қўшни ҳудудлардаги шунга ўхшаш жиноят ишлари материалларини ўрганиши, маълумотларни таҳлил қилиши ва умумлаштириши керак.

Жиноят ишларини ўрганишда воқеа жойини кўздан кечириш сифатига алоҳида эътибор қаратиш лозим: суд-тиббийёт эксперти ва керак бўлганда бошқа мутахассисларнинг иштироки, кўздан кечириш шартлари, илмий-техник воситалар,

²Бордиловский Э.И. Приостановление, возобновление, прекращениеуголовногодела и окончание предварительного следствия с обвинительным заключением: учеб. пособие / Э. И. Бордиловский, О. А.Галустьян. – М.:Моск. ун-т МВД России, 2004. – С. 107.

вазиятни аниқлаш сифати, топилган излар ва бошқа ашёвий далиллар воқеа жойини кўздан кечириш баённомасида акс этиши лозим.

Ишда ўтказилган дастлабки эксперт тадқиқотларининг тўғри баҳоланиши маълум бир мураккабликка ва аҳамиятга эга. Жиноятчини топиш учун барча керакли экспертизадан фойдаланилганлиги аниқланиши керак; эксперт тўғри танланганми ёки экспертиза муассасаси аниқланганми; терговчи эксперт хулосаларини тўғри баҳолаганми ва кейинги терговда улардан етарли даражада самарали фойдаланилганми каби масалалар ёритилиши керак.

Жиноят ишлари материалларини ўрганиш натижасида терговчи тўхтатилган жиноят иши бўйича тезкор қидирув ходимлари иштирокида иш режасини тузиши шарт. Режанинг мазмуни барча тергов ва тезкор қидирув фаолиятини акс эттиради.

Вақт ўтгандан сўнг, терговчининг фаолиятида ўтган йиллардаги жиноятларни очиш бўйича ижобий тажриба пайдо бўлиши мумкин, бу жиноятчининг ўзини ўзи бошқариш қобилиятини пасайтириш ва унинг хушёрлигини сусайтиришдан иборат бўлиб, жиноятчининг фаол ишлашига ишонади. Тергов органларида жиноят иши тўхтатилган бўлса ва у ўзини хавфсиз ҳис қилиб, муайян жиноятга алоқадорлигини кўрсатган ҳолда маълум ҳаракатларни (масалан, жабрланувчидан ўғирланган қимматбаҳо нарсаларни сотиш) амалга ошириши мумкин. Айнан шу ҳолат тезкор бўлинмалар ходимларини тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишга йўналтириши керак.

Жабрланувчилар ва гувоҳлар томонидан тақдим этилган маълумотлар дастлабки терговда ёлғон бўлиб чиқиши мумкин, шунинг учун дастлабки тергов қайта бошланганда тергов бу босқични ҳам текшириши мақсадга мувофиқдир. Жабрланувчилар ва гувоҳлар томонидан ёлғон кўрсатма беришнинг сабабларидан бири уларнинг манфаатдор шахслар таъсирига тушиш эҳтимоли ҳисобланади. Бу жараёнда жабрланувчилар ва гувоҳларга таъсир ҳам жисмоний, ҳам руҳий бўлиши мумкин, шунингдек порахўрлик йўлига ҳам ўтилиши мумкин.

Албатта, терговчи ўтган йиллардаги очилмаган жиноятлар бўйича ишларни ташкил этиш бўйича мустақил равишда қарор қабул қилиш ҳуқуқига эга: тергов натижалари тўғрисида батафсил маълумотнома тузиш мумкин, бу эса тергов материалларини батафсил ўрганишни талаб қилади. Бироқ, ҳар куни тўхтатилган жиноят ишлари сонини ҳисобга оладиган бўлсак, уларни ўрганиш тергов бўлинмаси бошлиғи иш вақтининг кўп қисмини эгаллайди ва бу унинг бошқа вазифаларни бажаришига таъсир қилмаслиги мумкин.

Кўпинча, очилмаган жиноятлар бўйича жиноят ишлари тўхтатилган тақдирда, оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш керак, чунки В.А.Крылов таъкидлаганидек, “жиноятчиликка қарши кураш ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари, жамоатчилик ва аҳолининг умумий ишидир. Терговчи ўзи тергов қилаётган жиноят, уни содир этишда иштирок этган шахслар ва бошқа муҳим ҳолатлар тўғрисида жамоатчиликдан муҳим маълумотларни олиши мумкин ва олиши керак”.³

³ Крылов В. А. Проблемы использования возможностей средств массовой информации при расследовании преступлений / В. А. Крылов // Российский следователь. – 2010. – № 3. – С.3.

Терговчининг терговга қадар текширув органлари билан ўзаро ҳамкорлиги қуйидаги шаклларда амалга оширилади:

- дастлабки тергов материалларини биргаликда ўрганиш, таҳлил қилиш ва муҳокама қилиш ҳамда жиноятларни фош этиш ва тергов қилиш бўйича чоратадбирларни кейинчалик режалаштириш;

- терговчи ва суриштирув органи ўртасида тўхтатилган иш бўйича иш олиб бориш жараёнида ўзаро ва тизимли равишда ахборот алмашиш;

Тергов амалиёти шуни кўрсатадики, тўхтатилган ишлар бўйича иш олиб боришда терговчи ва терговга қадар текширув органлари ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг энг самарали шакли бу махсус тезкор-тергов гуруҳини яратишдир. Бу терговчи ва терговга қадар текширув органининг фаолиятини биргаликда тузилган режа асосида бутун тергов давомида мувофиқлаштириш имконини беради.

Фойдаланилган Адабиётлар Рўйхати:

1. Антипов В.Е. Планирование расследования нераскрытых преступлений: учеб.пособие / В. Е. Антипов. – М.: Волтерс Клувер, 2010.
2. Бордиловский Э. И. Приостановление, возобновление, прекращение уголовного дела и окончание предварительного следствия с обвинительным заключением: учеб. пособие / Э. И. Бордиловский, О. А.Галустьян. – М.:Моск. ун-т МВД России, 2004. – 107 с.
3. Крылов В. А. Проблемы использования возможностей средств массовой информации при расследовании преступлений / В. А. Крылов // Российский следователь. – 2010. – № 3.
4. Лавров В.П. Особенности расследования нераскрытых преступлений прошлых лет: учеб.пособие. - М.: НИ и РИО Высш. шк. МВД СССР, 1972.
5. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. - М., 1970